

Ն Ա Ս Ա Ր Ա Ն Ն Օ Թ Մ Ը
ՊՈԶԻԿՑՈՍԻ ՈՂԱԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ծրանսական գրականութեան փառքերէն և Գոռնէլլի ամենէն կատարեալ գործերէն մին — շատերու կարծիքով նոյն իսկ գլուխ գործոցն — է Պաղիկասոսի ողբերգութիւնը: Անոր նիւթը, որ առնուած է քրիստոնէական վկայաբանութենէն, մեզի համար յատկապէս ունի սրտառուչ արժէք մը, վասնզի Պողիկասոս հայ է ազգաւ^(*): Անիկա կ'ապրէր Գ. Ջառեւ կիսուն, Դեկոսի ինքնակալութեան ատեն, փոքր Հայոց այդ թուականին ոտանին^(**) Մելիտինէի մէջ: Արդէն բարձր ծագումով, հաւանաբար նոյն իսկ արքունական զարմէ, յոյժ պատուաւոր դիրք մ'ունէր անիկա քաղաքին մէջ: Ու երբ Դեկոս, իրրեւ բզէշտ հոն զրկեց փելիքսը, քրիստոնեաները հալածեցու մասնաւոր հրահանգով, իրեն կին առաւ անոր զուտորը Պաւլինէ, որ նախապէս խօսեցեալն էր եղած կայսեր սիրելի զինուորականներէն Սեւերոսի: Պողիկասոս, իր նշարխոն բարեկամին յորդորանքով քրիստոնէական հաւանաբք ընդունելէն վերջ, հազիւ մկրտուած, նորազարծի իր բուռն նախանշայուցութեան մէջ, տօնական օր մը կը համարձակէ հրապարակաւ պատուել հալածանքն հրամայող կայսերական հրովարտակը, և յափշտակելով կուռքերը՝ մեհան տանողներուն ձեռքէն, կը զգեստէ և կը խորտակէ զանոնք, և, այդ պատճառաւ, կը բանտարկուի: Անզօր կը մնան իր կնոջ թախանձանքները՝ տարհամոզելու և իր հաւատքէն ետ դարձնելու համար զինքը: Պողիկասոս բանտ կը կանչէ Սեւերոսը՝ անոր յանձնելու համար իր նախկին խօսեցեալը: Պաւլինէ, գերազանցօրէն ազնուական նկարագիրով մը, որուն ստեղծագործմանը մէջ ինքզինքը գերազանցած է Գոռնէլլ, անոր ներկայութեանը՝ յայտառարարելով հանդերձ որ, եթէ Պողիկասոս մեռնի իսկ՝ Սեւեր չի կրնար բանաւորն լինիլ իրեն, նոյն ատեն այս վերջինին միջամտութիւնը կը հայցէ ի նպատակ եղկելին՝ որ կ'ուզէ մեռնիլ: Եւ սակայն, փելիքի հրամանաւ կը զլխատուի Պողիկասոս: Իր ամուսնոյն մահէն ետքը, Պաւլինէ ևս կ'ընդունի քրիստոնէութիւնը: Եւ ի վերջոյ փելիքս ալ, խորապէս ազդուած՝ հաւատքի և նուիրումի այս իրադարձութիւններէն, ինքն ալ քրիստոնեայ կը դառնայ:

Սիւնիքի մէջ տեղ կուտանք այս ողբերգութեան արդի հայերէնով մեր կատարած ամբողջական այս թարգմանութեան^(**), ոչ միայն որովհետեւ, ինչպէս ըսինք, գործը կապ մը ունի մեր ազգային զգացման հետ, կամ որովհետեւ իր կրօնական նկարագիրը չի հակասեր այս թերթին բնութեանը, այլ նաեւ որովհետեւ Նշարտապէս քրիստոնէական ոգով և զգացմամբ գրուած ողբերգութիւն լինէ է ան, այդ տեսակետով գրեթէ առաջինն ու ամենէն գերազանցը՝ ոչ միայն Փրանսական ԽՍՀ բոլոր քրիստոնէական գրականութեանց մէջ: Այդ իսկ, այսինքն բանաստեղծին՝ քրիստոնէական նիւթ մը թարգմանական խաղարկութեան առարկայ դարձնելու մտածումն էր որ յապաղեցուց անոր փոքրիկգրականացումը բարեպալաւ հասարակութեան մէջ, 1641էն յառաջ՝ վասնզի մինչ ոմանք ուշ կը դարձնէին Պաւլինէի և Սեւերի միջև զգացումն տարփական գաղտնամտութեանց, ուրիշներուն պատշաճ չէր թուեր ընաւ չնորհաց վարդապետութեան պանծացումը՝ նշարխոնի բերնով՝ տեսարանական բեմերու վրայ: Ողջամտութիւնը չ'ուշացաւ սակայն ըմբռնել որ եթէ Պաւլինէ խաղին սկիզբը կը սերէ արդարեւ ասպետական Սեւերը, Պողիկասոս է սակայն որ ի վերջոյ ամբողջովին կը տրեւէ անոր հոգեոյն վրայ, բարձր հիացումովը՝ զոր կը ներշնչէ անոր: Ինչ որ ըսել է թէ քրիստոնէական այս խաղին դիցազանք պանծալի մարտիրոս մըն է իսկականս:

Իրեւ թատերական երկ, մեծ է արժէքը՝ զոր ունի այս գրուածքը: Արուեստի տեսակէտով գրեթէ անթերի է ան. Տեսարանադրութիւնը այնքան պարզ է, որ առաջին տեսիլներէն սկսեալ՝ յստակօրէն կ'երևին գործողութեան ընթացքը, և անոր մէջ՝ լայնօրէն՝ զխաւոր յաղանդիչները:

(*) Ինչպէս բոլոր միւս հին եկեղեցիներէն, նոյնպէս մերինն սօճուած սուրբ մըն է Պողիկասոս. ուշագրաւ է որ անոր անունով հոս երուսաղէմի մէջ ունեցած ենր հայկական հին վանք մը, որուն տեղը կը ցուցուի այսօր Գամասկոսի դրան մօտիկը՝ տան մը այժմ մեզի սեպհական գետնայարկը, ուսկից 1894ին դիպուածաւ երեւան հանուեցան հայկական ընտիր խմանկարներ, հանդերձ նախ քան էրդ դարաւ պատականող վերտառութիւններով:

(**) Գոռնէլլի այս Թատրոնիկը գրաբար և յանգաւոր տաղաշափութեամբ թարգմանուած է Գեր. Հ. Գէորգ Վրդ. Հիւրիսիզեանէ, և երկիցս տպագրուած Վննետիկ, 1858ին և 1873ին:

կանոնաւոր եւ շղթայաւորումը տեսարաններուն՝ որոնք կը թաւալին հանդիսաւոր բայց նոյն ատեն կենդանի շարժումներով. սրտայոյզն ու վսեմը ա՛յնքան բնական կերպով կցորդուած են հոն իրարու, որ կը հասկնան թէ որո՞նք են զսպանակները՝ որոնցմէ կը լքըթուան սրտին ամենէն ներքին թիւերը։ Բայց նշանաւոր եւ մանաւանդ բարոյական դասը, զոր այս ողբերգութիւնը կուտայ միզիւ։ Աշխարհի բարոյականին դէմ՝ որուն կարգաթոսն է կարծես երջանկութեան իրաւունքը միայն, Գոռնէյլ կը ցուցնէ թէ ի՛նչ վսեմ սուրախութիւններով կը բերկրի նա, որ՝ ընդհակառակն՝ կը հնազանդի իր պարտականութեան։ Իտէալի մը կարիքն է որ կը թելադրէ ան։ Ֆակէ, որ այնքան հրաշալի կերպով կը վերլուծէ Պողիկտոսի անմահ բարոյականը, կ'ըսէ թէ Գոռնէյլ ուղղած է մեզի սովորեցնել թէ «սիրտերուն» բայց բարի եւ կարեկից սիրտերուն վրայ որքան հզօր են քաշութեան օրինակը եւ զոհողութեան ազդեցութիւնը։ Անիկա ցոյց տուած է մեզի, իր ամբողջ երկովը, թէ ի՛նչ բան է մէկու մը համար՝ իր հաւատքին կառած մնալը, եւ ի՛նչ՝ չողորթութիւններէ, վատութիւններէ եւ խղճմանքի թալկացումներէ սարսափ զգալը...» — Այս բարոյականը կը պատկերացուի անոր մէջ՝ նշեկարագի բարձրութիւններով, որոնց իւրաքանչիւրը առաքինութիւն մը կը լուսաւորէ։ Պողիկտոս, սուրբը՝ մարտիրոսն է, որուն մէջ հաւատքն ու զօրութիւնը օրէ օր աւելի կ'աճին. որ անզաղար կը կուռի, աստուածային ոյժէ մը օժանդակուած. անոր մէջ մարդկայինէն աստուածայինին անցնէ է որ կը կարգաւ։ Մարդն ու գերամարդը, գործիչ ու զաժանութիւնը, վսեմ հանգարտութիւնը եւ վէս կեցուածքը եւ ինքնազոհումին խայտանքը կան։ — Պաւլինէ սիրտով, միտքով ու մանաւանդ խիղճով գերազանցապէս պարեմելու կրնն է։ Հրաշալի էակ, որ բնաւ չի տկարանար իր պարտականութիւններէն ոչ մէկին առջեւ, եւ որ գիտէ անոնցմէ ամէն մէկին զգացումն ու ըմբռնումը ա՛յնքան յստակօրէն դասաւորել, որ առանց շփոթելու մէկն ու միւսը իրարու հետ, կրնայ պահել իր հաւատարմութիւնը իր հօրը, իր ամուսինին, լքած բայց երեւք չուրացած իր նախկին խօսնայրին հանդէպ, վասնզի գիտէ իրարու հետ իրաւախօսելու բանականութիւնը եւ սիրտը, կամ, ինչպէս կ'ըսէ Սէնդ Պէօլ, «իբր յորձքին եւ թափին մէջ ալ պահել իր զգացողութեան, իմացողութեան եւ հաւատարակը աւելեան յատկութիւնները»։ — Սկեռոս՝ խաղը հասկնալի դարձնելու համար անհրաժեշտ դէմքն է. բաւական բարձր հոգիի տէր անձ մը պէտք է եղած լինի ան. ատոր հաւաստիք մըն է Պաւլինէի սրտին տիրացած լինելը. «Մեծ, անշահախնդիր, եւ որոշ չափով ասպետական նկարագիր մըն է ան, ըստ Սէնդ Պէօլի, որ սակայն մարդկային դեր մը կը կատարէ. քրիստոնէական խոյսալը ներկայացնող այս գործին մէջ ինքը մարդկային խոյսալն է որ կը ներկայացնէ»։ Ատելութեան անծանօթ, անշահախնդիր, լայնախոհ մարդն է ան, որ կը հասկնայ զոհողութեան արժէքը, եւ իր մրցակիցը փրկել խորհելու չափ ունի վեհանձնութիւն։ Փեյիքս՝ իր կառավարութեանն սիրուած պաշտօնականն է. գռնիկ, ետապաշտ եւ փառատենչ է իր հոգին, բայց ոչ դաւանան։ Կը սիրէ իր դուստրը, եւ կ'ընէ իր կարելին փրկելու համար Պողիկտոսը, անխախտ է պետութեան եւ իր Պետին, կայսեր, հանդէպ իր հաւատարմութեանը մէջ։ Երբեմն գծուած դէմք մը կ'առնէ, որովհետեւ, հզօր տիպաբներէ շրջապատուած, կը չուարի իր քաղաքականութեան մէջ, իր զուր շատ նուրը կը կարծէ։ Երկնոտ է անձկամիտ, չի կրնար միշտ անգուլթ ըլլալ։ Վերջապէս ոգրապործ մը չէ ան Գոռնէյլի համար, վասնզի անհաղորդ չէ շնորհաց, որուն կ'ապաւինի ի վերջոյ, հետեւելով իր դուստր — Այս ամենէն անկարգաբար, կամ իր ամբողջութեանը մէջ, «Պողիկտոսի ողբերգութիւնը կը ներկայացնէ պայքարը հռոմէական կրօնի եւ քրիստոնէութեան եւ կամ երկու քաղաքակրթութեանց միջեւ։ Այս անձնաւորութիւնները կրնան պատմական տեսակէտով հս նկատի առնուիլ։ Նէարխոն առաքեալն է, որուն քաղաքութիւնները սկսեւ էին անհանդիստ ընել Հռոմը։ Պողիկտոս կրակուրոց նորադարձը՝ զոր կ'ամբաստանէին ամէն տեսակ ոճիրներով, եւ որ կը մեռնէր տանջանքներու մէջ, անզգած եւ երջանիկ։ Փեյիքս՝ անդրի մատնուած կառավարութեան մը, անիշխանութեան կողմէ տակը ական դրուած կայսրութեան մը ամբողջանք։ Սարատոնիկէ՝ մոլեկրօն խուժանը, որ առաջին քրիստոնէաներուն տանջանքները կը ծափահարէ։ Իսկ Սկեռոս կը ներկայացնէ հռոմէական բարձր ընկերութիւնը, որ սկսած է սկսպտական ըլլալ հեթանոսութեան հանդէպ եւ աւելի կարեկից՝ քրիստոնէից նկատմամբ»։

Իբրեւ մանրամասնութիւն, քրիստոնէական նախկին ժամանակները պատկերացնող վէպ մըն է ան, տեսարանական պատշաճութեանց վերածուած, իսկ իբր ամբողջութիւն կամ միութիւն՝ պատմական փոխառութեան հոյակապ գործ մը, որուն փոխադրութիւնը որ եւ է լեզուէ ներս՝ կրնայ իրօք եւ իրաւամբ նկատուիլ հարստացում մը անոր զբաղանդութեան։